

УДК: 159.922.6

Бутузова Лариса Петрівна,

к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології

Хилевич Марія Анатоліївна

здобувачка другого магістерського рівня вищої освіти, історичний факультет

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м.Житомир, Україна

lorabutuzova@gmail.com, hylewytsch2000ukr.net@ukr.net

ВРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ КРАЇН

Анотація. У статті проведено порівняльний аналіз врахування вікових психологічних особливостей молодших школярів в освітніх системах різних країн. Виділено адаптаційно-фізіологічний, пізнавальний, учбовий та особистісний критерії аналізу міри такого врахування, наведено конкретні приклади пріоритетів їх вибору різними освітніми системами.

Ключові слова: адаптація до школи, молодший шкільний вік, освітні системи, учбова діяльність, критерії врахування психологічних особливостей дітей.

Постановка проблеми. Початкова школа, будучи стартовою сходинкою освіти, закладає базу загальних навчальних умінь у навчально-пізнавальній діяльності, формує ключові компетенції, що є основою освіти протягом усього життя. Саме тому реформування сучасної Української освіти розпочалося саме з початкової школи. Метою сучасної початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб [4].

Сучасний етап реформування освітньої системи дає змогу реалізовувати завдання «Національної доктрини розвитку освіти», яка пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти визначає оновлення змісту освіти та форм організації навчального процесу, підвищення якості освіти і її особистісну орієнтацію [7].

Як бачимо, врахування вікових особливостей є важливим чинником освітньої системи України. Звичайно, що так було не завжди, і при впровадженні реформ враховувався досвід інших країн, який у цьому питанні є багатим і багатогранним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей освітніх систем різних країн присвячені праці деяких українських вчених. К. Гаращук (2011) розглянула деякі особливості освітньої системи Великої Британії; В. Висторонський (2012) дослідив аспекти якісної освіти молодших школярів, подавши деякі приклади зарубіжного досвіду; О. Ярова (2018) розглянула основні тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу та ін. Все ж, питання врахування саме вікових психологічних особливостей молодших школярів в початкових школах різних країн вивчене недостатньо, що підтверджує актуальність дослідження.

Мета статті – проаналізувати специфіку врахування вікових психологічних особливостей молодших школярів в освітніх системах різних країн.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел, синтез, узагальнення, описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Ще Я.А. Коменський говорив, що «все, що підлягає вивченню, має бути розподілено за щаблями віку так, щоб для вивчення пропонувалося лише те, що доступне сприйняттю у кожному віці. «Навчаючи, виходьте з рівня підготовленості та розвитку учнів, навчайте, спираючись на їхні можливості. Вивчайте та враховуйте життєвий досвід учнів, їх інтереси, особливості розвитку» [5, с. 178].

Зважаючи на вікові психологічні особливості молодших школярів, можемо виділити певні критерії, які в початковій школі неоднаковою мірою враховуються в освітніх системах різних країн.

В українській початковій школі навчаються учні молодшого шкільного віку (приблизно від 7 до 10-11 років). Проте в окремих країнах (наприклад, Іспанія) залученість до системного шкільного навчання у підготовчій школі

починається раніше (з 3-ьох до 6 років). Це період порівняно рівномірного та спокійного фізичного розвитку, а також активного анатомо-фізіологічного дозрівання організму [8, с. 40]. Таким чином, можна визначити *адаптаційно-фізіологічний критерій*.

Початок учбової діяльності дітей 6–7 років є однією з найважливіших проблем початкової освіти з точки зору *адаптації до шкільного середовища*. У цей період відбувається багато змін у зв'язку з психофізіологічним розвитком дитини. Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства: дитина все ще зберігає чимало дитячих якостей – наївність, легковажність, довіру до дорослого, проте вже втрачає безпосередність у поведінці, замінюючи її логікою [8]. Таким чином, дитина поєднує риси дошкільного віку з рисами шкільного віку. Зважаючи на це, можна виділити критерій врахування того, що в початковій школі навчаються діти, для яких ще певний час актуальними залишаються певні дитячі потреби – в безпеці, в русі, в ігровій діяльності тощо. Щодо відчуття безпеки, то у Швеції вперше у світі 1979 року заборонили тілесні покарання дітей. Вона також була однією з перших країн, яка підписала Конвенцію ООН про права дитини у 1990 році.

Про врахування фізіологічного критерію свідчить те, що у Фінляндії немає типових класних кімнат. Там навчаються у приміщеннях, де може взагалі не бути столів, а лише килими та м'які подушки. А в класах, де все ж таки є парти, вони обов'язково легкі та мобільні, щоб діти могли переміщати їх та працювати в групах, обличчям один до одного. Уроки тривають 45 хвилин, але деякі заняття можуть займати 75 хвилин. Програму планують таким чином, щоб навчання, яке стартує о 9-й ранку, займало не більше 4 годин на день.

В Італії уроки починаються о 8:30 і можуть бути різної тривалості – від години до двох. На день зазвичай 4 уроки. Щоб вони не здавалися довгими і нудними, їх планують таким чином, щоб діти більше рухалися, а не спокійно сиділи весь час.

Початкова освіта у Польщі триває 6 років. Вона ділиться на два трирічні етапи. Рання шкільна освіта – для дітей віком 7-9 або 6-8 років. Уроки

починаються зазвичай о 8:00 чи 8:30 ранку, а до 12:30-13:30 діти вже вільні. Якщо вчитель бачить, що школярі втомилися, він може зробити перерву під час заняття і навіть вивести їх прогулятися надвір.

Освіта в Австралії не надто відрізняється від європейської. До дітей тут дуже хороше ставлення, до речі, на цьому й ґрунтується підхід до навчання. Один викладач може одночасно займатися лише з 12-ма дітьми, тому в групах найчастіше по кілька вчителів та помічників. Навчання починається з п'яти років, але перший рік більше схожий на заняття у дитячому садку. Навантаження на дітей не надто високе.

Другим важливим критерієм, який варто враховувати є *рівень розвитку пізнавальної сфери дитини*.

Відчуття та сприймання молодших школярів характеризуються високою гостротою зору та слуху, доброю орієнтацією у формах та кольорах. Уява в молодшому шкільному віці є надзвичайно бурхливою, яскравою, часто некерованою. Проте відтворювальна уява вдосконалюється: вона стає більш реалістичною і керованою. Зростає вимогливість дитини до образів уяви, а також швидкість утворення образів фантазії. Виникають бажання, здійснення яких випереджає можливості сучасної науки.

У молодших школярів переважає мимовільна увага (яка досить активно розвивається). Поступово розвивається довільна увага [6, с. 60]. Відповідно цьому будується навчальний процес, в якому вчителю краще використовувати яскраве методичне забезпечення. Це – психологічний критерій.

Фінську систему початкової освіти можна назвати «розслабленою»: вчителі не змушують зубрити предмети та проводити ночі над підручниками. До дітей ставляться як до осіб, які гідні поваги, незважаючи на невеликий вік. У Фінляндії вчитель початкових класів має план того, чого він повинен навчити дітей. Але яким чином він це зробить і як саме зміксує дисципліни, вирішує самостійно. Це свідчить про врахування індивідуальних особливостей дітей кожного конкретного класу.

Особливо чутливо до освіти та виховання дітей ставляться іспанці. Уроки тут проходять у легкому режимі, вчителі не напружують учнів зубрінням та величезною кількістю інформації. В Іспанії ставлять у пріоритет розвиток щасливої та врівноваженої дитини, яка не просиджує цілими днями за уроками. Підготовча школа починається вже з 3-х років і продовжується до 6-ти років.

В Італії з дітьми постійно працює шкільний психолог, рекомендації якого вчителі враховують в індивідуальному підході до дітей. А самі викладачі мають також володіти навичками аніматорів. Вони граються з дітьми весь день, ходять в музеї та на екскурсії.

Учіння для молодшого школяра стає провідною діяльністю. У школі учні набувають не лише нових знань та умінь, але й певного соціального статусу [8, с. 40]. Накопичення систематичних відомостей про оточуючий світ, природу та суспільство суттєво змінює мотиви їхньої поведінки та відкриває нові джерела розвитку пізнавального й особистісного потенціалу. Включаючись у нову для себе учбову роботу, діти поступово звикають до її вимог, а дотримання останніх зумовлює розвиток нових якостей особистості, яких ще немає у дошкільному віці. У молодшому шкільному віці формуються і виникають основоположні складові структури навчально-пізнавальної діяльності. Основним завданням початкової освіти на сьогодні з цієї причини, перш за все, виступає формування у молодших школярів цілісної повноцінної освітньої діяльності («вміння вчитися»). Тільки за цієї умови вони можуть вчитися успішно в подальшому, тобто в старших класах, де навчання виступає одним з основних видів суспільно корисної діяльності школярів.

Зважаючи на це, можна виділити *учбовий критерій*, який полягає у поступовості у впровадженні навчальних цілей, адже у психолого-педагогічній літературі переконливо показано, що правильно організована пізнавальна робота учнів на уроці сприяє значному підвищенню ефективності навчання, активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Організація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів зазвичай включає в себе:

1) етап цілепокладання – постановка і прийняття учнями навчально-пізнавального завдання;

2) організаційно-діяльнісний – реалізація учнями поставленого плану, виконання розумових і практичних дій, що виникають в процесі вирішення навчально-пізнавальних завдань;

3) рефлексивний етап – оцінка ефективності навчально-пізнавальної діяльності, що складається з трьох кроків:

- самооцінка власних дій кожним учнем;
- колективна, спільна взаємооцінка;
- оцінка діяльності вчителем [2, с. 3].

Досліджуючи проблему активізації навчання у початковій школі, Г. Щукіна основну увагу приділяє спільній діяльності вчителя та учнів, спонуканню учнів до її енергійного, цілеспрямованого здійснення, подоланню інерції та пасивних стереотипних форм викладання та навчання. Інші дослідники доводять переваги проблемного навчання у цьому плані [10, с. 43].

Розвиток психологічних чинників навчальної успішності, внутрішні функціональні зміни в структурі пізнавальної сфери учня, динаміка інформаційної ваги психічних функцій навчальної успішності молодших школярів залежать саме від ефективності розвитку їх пізнавальних інтересів. Таким чином, щоб успішно просуватися по всіх етапах навчальної діяльності, учні у співробітництві з учителем мають оволодіти повним діапазоном загальнонавчальних умінь і навичок. Вони формуються протягом усього навчання у школі та мають міжпредметний характер [1, с. 7].

У Фінляндії тим, хто відстає за програмою, допомагають, щоб вони досягли середнього рівня. І ніколи не ставлять незадовільних оцінок. Зважаючи на те, що діти на початковому етапі навчання проходять складний період адаптації, то відсутність незадовільних оцінок допомагає цьому процесу. З 2016 року у фінських школах впроваджують «phenomenon based learning». По суті, це скасування традиційних предметів. Тут немає як такої «мови» чи «математики», а є теми, на основі яких можна вивчити як географію, так і

соціологію. Фінська система освіти має мінуси. Через те, що акцент робиться на «середній» рівень, діти можуть не отримувати достатнього навантаження і втрачати мотивацію, а в цьому віці саме мотивація відіграє значну роль у навчанні.

У початковій школі Німеччини у дітей немає домашніх завдань. Шкала оцінок перевернута: шість – це наша «двійка», а одиниця – навпаки, найвища оцінка. Відсутність домашніх завдань дозволяє не перенавантажувати мозок дітей, який у цьому віці активно розвивається.

У 2013 році UNICEF визнав дітей у Нідерландах найщасливішими у світі. Шкільну освіту тут можна назвати stress-free schooling. За це країну часом критикують, кажучи, що вона віддає перевагу «середнячкам». До школи голландців віддають із чотирьох років. Причому це може статися й у середині року. До десяти років дітям не задають домашніх завдань, а до 12 років немає іспитів та тестів. В результаті діти не бояться ходити до школи та не змагаються з іншими дітьми у навчальних досягненнях. А ще голландці практично не наймають репетиторів, бо вважають, що людину не можна ламати та змушувати щось робити.

У данському законі про освіту йдеться, що система освіти має давати не лише базові знання, а й розвивати дитину як особистість. Тому вчителі показують школярам, що їх допитливість і бажання розвиватися набагато важливіше за результати в тестах. Програма, як і в голландських школах, розрахована на те, щоби її зміг опанувати кожен. «Зубріння» у місцевих школах не заохочуються. Важливо, щоб діти навчилися віднаходити інформацію та брати активну участь у розмовах. Креативність та ініціативність значно важливіша за вивчені параграфи з підручника.

У Швеції шкільна освіта насамперед покликана виховати особистість, виявити та розвинути таланти та здібності кожної дитини. Вчитель у місцевій школі бере на себе роль, швидше, помічника та тьютора, аніж педагога з указкою. Саме тому у Швеції, наприклад, до 6 класу не ставляться оцінки, щоб не нагнітати почуття конкуренції та стрес. Всі обговорення успішності

відбуваються наодинці з батьками чи дитиною, ніхто не стане критикувати учня при всьому класі, заважати його індивідуальному розвитку.

Відмітки у балах фінські школярі починають отримувати лише з 6-го класу, а до того їх навчають навичкам самооцінювання. Тобто учень повинен сам знати, що потрібно зробити для того, щоб покращити свої навички та вміння.

В Італії замість оцінок вчитель дає дітям усний зворотній зв'язок або записує в зошит короткий коментар. Наприклад, «Дуже добре» чи «Молодець».

У Польщі заняття проводять у формі інтегрованого навчання без поділу на предмети. Хіба що іноземну мову, музику та фізкультуру іноді викладають вчителі-предметники. Перші роки польської школи спрямовані на те, щоб дитина навчилася комунікувати, дружити, співпереживати, допомагати іншим та не боятися викликів та проблем. Діти багато працюють у командах, навчаються не лише у вчителя, а й один в одного. До 4-го класу учні одержують лише описові оцінки. Вчитель може докладно написати для батьків, у чому дитина хороша, а які моменти викликають у неї труднощі.

Як бачимо, актуалізується ще один важливий критерій порівняльного аналізу – *акцент на особистісному розвитку*.

Мета системи початкової освіти в США – виховати різнобічну особу з активною життєвою позицією. Тому в американських школах багато уваги приділяється позакласній діяльності учня. Домашніх завдань учням задають небагато. При цьому найчастіше його виконання також вимагає від дитини присутності в школі – учні готують доповіді та працюють над творчими проектами, сидячи у шкільній бібліотеці. Протягом перших років навчання всі предмети, окрім малювання, музики та фізкультури, викладає один учитель. Починаючи з третього класу, учні щорічно проходять тестування, від якого залежить подальша доля школяра. Першу оцінку рівня розвитку дитина отримує вже до кінця першого року навчання і саме на цьому базується процес подальшого викладання.

Висновки і перспективи дослідження. Врахування вікових психологічних особливостей молодших школярів при організації освітнього процесу у різних країнах світах є неоднаковим. Акценти в організації навчально-виховного процесу визначаються ціннісною пріоритетністю та опорою на ряд критеріїв. В ході проведеного порівняльного аналізу нами було виділено ряд таких критеріїв, серед яких: адаптаційно-фізіологічний, пізнавальний, учбовий та особистісний. Кожен з цих критеріїв забезпечується розмаїттям форм та методів роботи у початковій школі різних країн, однак вони більше виступають постульованими принципами опори на психологічні зміни, які супроводжують молодший шкільний вік.

Загалом, освітні системи різних країн світу враховують вікові особливості молодших школярів, а саме мимовільність їх уваги, розвиток пам'яті, сприймання, фізіологічне дозрівання організму (це реалізація пізнавального критерію). Дітей намагаються не перенавантажувати великою кількістю навчального матеріалу та тривалими заняттями (це врахування адаптаційно-фізіологічного критерію), стимулювати учбову діяльність яскравими наочними засобами навчання, цікавими технологіями тощо (це врахування учбового критерію), а також лояльно ставитися до дитячих невдач та не оцінювати навчальну діяльність, а лише коментувати її (це особистісний критерій).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні трансформації вікових особливостей врахування самооцінки молодших школярів під впливом освітніх систем різних країн.

Список літератури

1. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці / І.Д. Бех // *Виховання і культура*. – №12 (17,18). – 2009. – С. 5-7.
2. Висторонський В. Якісна освіта молодших школярів / В. Висторонський // *Початкова освіта*. – 2012. – №11. – С. 2-4.
3. Гаращук К. В. Структурні реформи в системі загальної середньої освіти сучасної Великої Британії : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. / К.В. Гаращук. – Суми, 2011. – 24 с.

4. Державний стандарт початкової освіти від 21 лютого 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/>.
5. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. – М.: Педагогика, 1989 – 416 с.
6. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О. Люблінська. – К.: Вища школа, 1974. – 354 с.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua.
8. Скрипниченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипниченко, Л.В. Долинська. – К.: Просвіта. 2001. – 315 с.
9. Чубко О. П. Інноваційні технології навчання в контексті педагогічної підготовки майбутнього вчителя / О.П. Чубко // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. – 2013. – Вип. 108.1. – С. 35-39.
10. Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования познавательного интереса в обучении / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
11. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу (кінець ХХ — початок ХХІ ст.): монографія / О. Б. Ярова. – К.: Педагогічна думка, 2018. – 410 с.